

УДК 347.9(4)
DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-8>

Петренко Н. Д.,
*аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
суддя Господарського суду Одеської області*

ШТРАФ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ІТАЛІЇ

A FINE IN THE CIVIL PROCEDURAL LAW OF ITALY

Стаття присвячена дослідженню особливостей накладення штрафу за цивільним процесуальним законодавством Італії.

ЦПК Італії стягує грошовий штраф зі сторони, яка не виконує наказ судді про надання доказів чи вчинення інших дій, що сприяють судовому розгляду або не перешкоджають йому. Вказане вимагає від учасників судового провадження (та інших сторін) виконувати положення процесуального законодавства та негайно реагувати на вказівки судді під загрозою фінансового штрафу.

З огляду на підстави накладення штрафу можна зробити висновок, що італійське процесуальне законодавство не вказує на зловживання процесуальними правами як на поведінку, за яку сторона напряму піддається матеріальній відповідальності у вигляді фінансової санкції: щоб припинити спотворене використання процесуального інструменту, суди вдаються до визнання заяви неприйнятною: зловживання процесом карається санкцією у вигляді відшкодування збитків за необачне судове провадження відповідно до ст. 96 ЦПК Італії.

Відзначено, що у деяких випадках процесуальне законодавство не виключає можливості подальшого притягнення до дисциплінарної, кримінальної та цивільної відповідальності після накладення штрафу, якщо технічний консультант допустив грубу недбалість під час виконання дій, які від нього вимагаються, чи охоронець майна не виконує покладений на нього судом обов'язок зі зберігання та управління активами.

Притягнення до відповідальності за вживання стороною та її представником у поданих до суду письмових документах і в промовах перед суддею непристойних або образливих виразів є дискреційним повноваженням судді, не залежить від наявності клопотань від сторони, честь та гідність якої було порушено, тому суд може не призначати штраф, обмежившись видаленням непристойних висловів із письмових документів, зупиненням образливих усних промов у судовому засіданні. Примітно, що відповідальність за образу іншого учасника процесу завжди покладається на сторону, навіть якщо протиправні дії були допущені її представником, адже дії останнього завжди реалізуються від імені сторони, а остаточне рішення суду може містити присуд лише щодо сторони у справі.

Ключові слова: *неповага до суду, штраф, цивільний процес, процесуальна відповідальність, зловживання цивільними процесуальними правами, астрент.*

The paper is devoted to the study of the peculiarities of the imposition of a fine under the civil procedural legislation of Italy.

The CPC of Italy levies a monetary fine on a party that fails to comply with a judge's order to provide evidence or take other actions that facilitate or hinder a trial. This requires the participants in court proceedings (and other parties) to comply with the provisions of the procedural legislation and to immediately respond to the judge's instructions under the threat of a financial fine.

Considering the grounds for imposing a fine, it can be concluded that the Italian procedural law does not indicate the abuse of procedural rights as a behavior for which a party is directly liable in the form of a financial sanction: in order to stop the distorted use of the procedural tool, the courts resort to declaring the statement inadmissible: abuse of process is punishable by a sanction in the form of compensation for damages for negligent legal proceedings in accordance with Art. 96 of the Code of Civil Procedure of Italy.

It was noted that in some cases, the procedural legislation does not exclude the possibility of further disciplinary, criminal and civil liability after the imposition of a fine, if a technical consultant commits gross negligence during the performance of the actions required from him, or the property guard does not fulfill the duties assigned to him by the court in connection with storage and management of assets.

Prosecution for the use of obscene or offensive expressions by a party and its representative in written documents submitted to the court and in speeches before the judge is a discretionary authority of the judge, it does not depend on the presence of requests from the party whose honor and dignity are violated, therefore the court may not impose a fine, confining itself to removing obscene expressions from written documents, stopping offensive oral speeches in court.

Key words: *contempt of court, fine, civil process, procedural liability, abuse of civil procedural rights, astreinte.*

Вступ. Законодавчим декретом № 149/2022 від 10 жовтня 2022 р., який вніс зміни до Цивільного процесуального кодексу Італії (Codice di procedura civile), законодавці змінили структуру цивільного судочинства, щоб зробити його швидшим і ефективнішим (так звана «реформа Картабія»). Приблизно через 15 років після останньої масштабної реформи цивільного судочинства, 1 березня 2023 р., набули чинності найважливіші положення [1].

Процесуальні зміни встановлюють грошові штрафи (pena pecuniaria) для сторін процесу (а також для учасників, які не виступають як позивач або відповідач). Поправки до Цивільного процесуального кодексу Італії, спрямовані на посилення обов'язку співпраці сторін і третіх осіб із судом, передбачають процесуальні наслідки та грошові санкції у випадках необгрунтованої відмови від виконання процесуальних обов'язків [2].

Аналіз попередніх досліджень. Оскільки штраф є наслідком небажаної поведінки, яка суперечить меті цивільного процесу, зазвичай даний інститут розглядається як складовий елемент протидії зловживанню процесуальними правами, дослідженню якого присвячені праці Е. М. Каталано, Ф. Кордопатрі, М. Ф. Гирга (E.M. Catalano, F. Cordopatri, M. F. Ghirga), які в цілому погоджуються щодо доцільності легального визначення категорій зловживання правом, в тому числі й процесуальним. Дослідженню відповідальність юриста щодо та зловживання процесуальними правами присвячені праці Дж. Ромуальді. Практика застосування оновленого процесуального законодавства знаходиться у стадії формування, однак на доктринальному рівні висвітлюються певні проблеми, що можуть знизити ефективність примусових механізмів у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. ЦПК Італії стягує грошовий штраф зі сторони, яка не виконує наказ судді про надання доказів чи вчинення інших дій, що сприяють судовому розгляду або не перешкоджають йому. Вказане вимагає від учасників судового провадження (та інших сторін) виконувати положення процесуального законодавства та негайно реагувати на вказівки судді під загрозою фінансового штрафу.

Якщо інше не передбачено законом, штрафи, передбачені ЦПК Італії, накладаються ухвалою (ordinanza), оскільки зазвичай усі

розпорядження судді, мають форму ухвали (ст. 134, 176 ЦПК Італії та ін.). Однак рішенням суду (sentenza) штраф накладається у випадках, передбачених статтями 89, 220, 226 ЦПК Італії.

1) технічний консультант, який допустив грубу недбалість під час виконання дій, які від нього вимагаються, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом у розмірі до 10 329 євро. Накладення штрафу не впливає на можливість притягнення на загальних підставах до дисциплінарної, кримінальної та цивільної відповідальності, пов'язаної із відшкодуванням збитків, завданих сторонам (ст. 64 ЦПК Італії);

2) охоронець майна, який не виконує покладений на нього судом обов'язок зі зберігання та управління активами може бути притягнутий суддею до відповідальності у вигляді штрафу (від 250 до 500 євро), при цьому, накладення штрафу не впливає на можливість притягнення до кримінальної відповідальності та цивільної відповідальності, пов'язаної із відшкодуванням збитків, завданих сторонам (ст. 67 ЦПК Італії);

3) за вживання стороною та її представником у поданих до суду письмових документах і в промовах перед суддею непристойних або образливих виразів у рішенні суду суддя може також призначити скривдженій особі певну суму як компенсацію за завдану шкоду, навіть якщо вона не є матеріальною, та коли образливі вирази не стосуються предмета справи (ст. 89 ЦПК Італії).

Метою норми є встановлення певного балансу між процесуальними можливостями сторони захищати власну позицію, вживаючи, якщо це необхідно доволі різкі висловлювання, в з іншого боку – забезпечити, щоб це не виходило за межі розумних вимог, необхідних належного відправлення правосуддя, не підривало престиж та авторитет суду і не принижувало суб'єктів судового розгляду. Притягнення до такого роду відповідальності є дискреційним повноваженням судді, не залежить від наявності клопотань від сторони, честь та гідність якої було порушено, тому суд може не призначити штраф, обмежившись видаленням непристойних висловів із письмових документів, зупиненням образливих усних промов у судовому засіданні. Примітно, що відповідальність за образу іншого учасника процесу завжди покладається на сторону, навіть якщо проти-

правні дії були допущені її представником, адже дії останнього завжди реалізуються від імені сторони, а остаточне рішення суду може містити присуд лише щодо сторони у справі. Крім цього, за вживання образливої та непристойної лексики щодо обставин, які не є предметом позову, за загальним правилом може наступати і кримінальна відповідальність. Якщо такі вислови входять до предмету позову і предмету доказування (наприклад, у справі про захист честі, гідності, ділової репутації), очевидно, що вони будуть неодноразово відтворюватися у процесуальних документах, промовах, інших доказах, а тому ані цивільна процесуальна, ані кримінальна відповідальність не настає;

4) у разі відмови особи без поважної причини надати на вимогу суду докази для огляду суд може накласти на сторону штраф (*pena pecuniaria*) у розмірі від 500 до 3000 євро, а на третю особу – від 250 до 1500 євро (ст. 118 ЦПК Італії). При цьому враховується, чи не була така вимога суду занадто обтяжливою для сторони, чи є якісь інші обставини, що унеможливають надання доказу (наприклад, порушення професійної, службової чи державної таємниці), чи є інші можливості встановити фактичні обставини справи;

5) в продовження положень ст. 118 ЦПК Італії, статтею 210 ЦПК Італії передбачено повноваження суду за заявою сторони наказати іншій стороні чи третій особі пред'явити в суді документ чи іншу річ, яку він вважає за необхідне дослідити під час судового розгляду. Якщо сторона не виконує розпорядження про витребування без поважних причин, суддя накладає штраф у розмірі від 500 євро до 3000 євро, а на третю сторону – у розмірі від 250 до 1500 євро. Відмінність у нормах ст. 118 та 210 ЦПК Італії полягає фактично в тому, за чією ініціативою витребовуються докази (суду чи сторони);

6) безпідставна відмова сторони правочину від визнання нею факту підписання договору, якщо в ході судового розгляду з'ясується протилежне, може бути оштрафована на суму від 2 до 20 євро (ст. 220 ЦПК Італії). Даний захід відповідальності пов'язаний із стимулюванням сторін не перешкоджати процесу доказування, заперечуючи справжність письмових доказів. Оскільки висновок про допустимість доказу суд може прийняти тільки у сукупності інших

доказів (наприклад – графологічною експертизою), штраф на сторону накладається ухвалою, а рішенням по суті спору;

7) у разі відмови у задоволенні «скарги про підробку» суд накладає на позивача порівняно невеликий штраф у розмірі не менше двох і не більше двадцяти євро (ст. 226 ЦПК Італії). Такого роду скарга може бути ініційована зацікавленою особою як окремо, так і в ході розпочатого судового процесу (зادля усунення можливості винесення судом неправильного рішення на основі фальшивого документа). При цьому цивільний аспект визнання документу підробленим (вилучення його з цивільного обігу, невизнання обставин, викладених у документі) не впливає на можливе паралельне притягнення до кримінальної відповідальності за підробку документа, оскільки їхня мета різна: у цивільному судочинстві важливо довести, що оскаржуваний документ не відповідає істині, тоді як у кримінальному провадженні мета полягає в тому, щоб ідентифікувати та покарати особу, що сфальшувала документ;

8) у разі неявки належним чином викликаного свідка суддя може розпорядитися про повторний виклик або привід з одночасним накладенням штрафу в розмірі від 100 до 1000 євро, а у разі повторної неявки без поважної причини суддя – застосовується привід свідка на те саме або наступне слухання з накладенням штрафу у розмірі не менше 200 євро та не більше 1000 євро (ст. 255 ЦПК Італії). Слід звернути увагу на формулювання відповідного законодавчого положення: якщо у випадку першої неявки свідка суддя на власний розсуд застосовує штрафну санкцію, то у разі наступної неявки суддя зобов'язаний накласти на свідка штраф. Законодавством розрізняється неявка свідка і відмова від дачі показань: по-перше, тим, що у разі відмови від дачі показань свідок все ж має прийти у судове засідання, а по-друге, за відмову від дачі показань передбачено кримінальну відповідальність – позбавлення волі на строк до шести місяців або штраф від 30 євро до 516 євро (ст. 366 Кримінального кодексу Італії);

9) у разі подання стороною до апеляційного суду явно неприйнятної або необґрунтованої заяви про зупинення виконання рішення суддя апеляційної інстанції може накласти на таку сторону штраф у розмірі не менше 250 євро та не

більше 10 000 євро, який сплачується до фонду штрафів (ст. 283 ЦПК Італії). Така ухвала може бути скасована рішенням апеляційного суду, однак самостійному оскарженню не підлягає;

10) у провадженнях за груповими позовами до сторони, яка без поважних причин відмовляється виконувати ухвалу судді про витребування доказів, до сторони або третьої особи, яка знищує докази, що мають відношення до судового процесу (якщо це не містить складу злочину), суддя застосовує грошову адміністративну санкцію в розмірі від 10 000 до 100 000 євро, які перераховуються до Фонду штрафів. (ст. 840-5 ЦПК Італії). Одночасно із накладення грошового стягнення, якщо сторона без поважних причин відмовляється виконати розпорядження судді про пред'явлення доказів або знищує докази, що мають значення для справи, суддя, оцінивши наявні докази, може визнати певний факт доведеним.

З огляду на підстави накладення штрафу можна зробити висновок, що італійське процесуальне законодавство не вказує на зловживання процесуальними правами я на поведінку, за яку сторона напряму піддається матеріальній відповідальності у вигляді фінансової санкції: щоб припинити спотворене використання процесуального інструменту, суди вдаються до визнання заяви неприйнятною: зловживання процесом карається санкцією у вигляді відшкодування збитків за необачне судове провадження відповідно до ст. 96 ЦПК Італії. Якщо виявиться, що сторона, яка програла, діяла недобросовісно або перешкоджала провадженню, звернулася до суду за відсутності порушеного права, отримала запобіжні заходи на свою користь, розпочала чи завершила примусове виконання, суддя, на вимогу іншої сторони, присуджує їй до сплати, окрім судових витрат, сплатити іншій стороні завдані збитки, а також (з власної ініціативи, незалежно від того, чи біло відповідне клопотання сторони) штраф на користь фонду штрафів не менше 500 євро та не більше 5000 євро.

Деякими науковцями визнається недосконалість процесуального законодавства щодо притягнення до відповідальності тільки недобросовісної сторони: як зазначає Дж. Ромуальді, «відшкодування збитків за необережне судове провадження, а також визнання заяви непри-

йнятною є санкціями, які стосуються сторони, а не автора процесуальної поведінки, адвоката, який відповідає за оцінку про обґрунтованість позиції клієнта та стратегії, які будуть прийняті в суді» [3, с. 4]. Пов'язане це із запровадженняю в Італії «адвокатською монополією», відповідно до якої сторона може самостійно брати участь у судових процесах тільки у мировому суді у справах з ціною позову до 1100 євро у справах працевлаштування, справах обов'язкового соціального страхування та щодо оренди, якщо сторона також є адвокатом, вона може виступати в суді без допомоги іншого адвоката. Діяльність, яку адвокат здійснює від імені клієнта, є частиною більш широких відносин, які пов'язують його з тим сектором державної системи, яким є відправлення правосуддя. Відносини, які пов'язують юриста з клієнтом, є суто приватними за своєю природою: договірна відповідальність виникає внаслідок надання (клієнтом) і прийняття (юристом) професійного завдання, але після вступу в процес ці відносини відходять на другий план, порівняно з публіцистичними та надіндивідуальними цілями судового рішення [3, с. 10-11]. З цих підстав науковцем робиться висновок щодо недоцільності вимагати від сторони оцінки її процесуальної поведінки, натомість таку оцінку потрібно вимагати від її адвоката.

Крім штрафу, який накладається судом на етапі судового розгляду, законом від 24 жовтня 2003 року було запроваджено інструмент «непрямого примусу» до виконання, що передбачає санкції грошового характеру, які мають застосовуватися лише до прав, що впливають із невзаємозамінних зобов'язань після винесення судового рішення [4]. У 2009 році положення ЦПК Італії були доповнені ст. 614-bis, в подальшому зміненою Законодавчими декретами №83/2015 та №132/2015, запровадивши загальне правило, яке робило б невідгідним для сторони, що програла, затримку у виконанні рішення суду.

В чинній редакції ст. 614-bis ЦПК Італії передбачає право виконавчого судді (тобто не судді, що розглядав справу і виносив рішення, а судді, який залучається на етапі виконання рішення), якщо це не є явно несправедливим, на вимогу сторони встановити грошову суму, яку боржник повинен

буде сплатити за кожне наступне порушення або невиконання судового рішення або за будь-яку затримку у його виконанні. Суддя може (але не зобов'язаний) встановити крайній строк тривалості заходу, враховуючи його мету та будь-які інші суттєві обставини.

Сума, яку боржник повинен буде сплатити за кожне порушення або невиконання чи затримку у виконанні наказу, визначається суддею враховуючи ціну спору, характер належного виконання, переваги для боржника, отримані від невиконання, завдану чи передбачувану шкоду та будь-які інші суттєві обставини (наприклад, враховуючи прибуток, який зможе отримати боржник за час затримки виконання рішення).

Сфера застосування відповідного положення обмежується невзаємозамінними зобов'язаннями (в італійському законодавстві невзаємозамінні зобов'язання характеризуються неможливістю його виконання будь-ким іншим, ніж боржником, або якщо сам кредитор незацікавлений у виконанні зобов'язання іншою особою), яке може бути як позитивним, так і негативним. Як зазначає Мауро Бове «немає сумніву, що перед обличчям порушення відносин, змістом яких є зобов'язання не діяти, що має тривалий характер, судова заборона завжди має подвійну цінність, будучи, з одного боку, спрямованою на минуле (позитивно), наказуючи припинити те, що було зроблено з порушенням зобов'язання не робити) і, з іншого боку, спрямованою у майбутнє (негативний наказ не порушувати в майбутньому)»[5]. Саме ця друга складова наказу про припинення порушення на майбутнє не може бути реалізована шляхом примусового виконання, і зазвичай вимагає посилення шляхом застосування примусового заходу.

Однак дані правила не застосовуються до публічних або приватних трудових спорів, відносин співробітництва (агентські відносини, комерційне представництво тощо, що носять безперервний характер і у яких наймана особа самостійно організовує власну діяльність), і виконання рішення щодо сплати грошових сум. Така міра непрямого примусу виконує санкційну, а не компенсаторну функцію, оскільки спрямована на покарання за непокору судовому рішенню та заохочує боржника до його виконання, поєднуючи в собі міру тиску на

боржника, необхідну для забезпечення повного виконання. Застосування заходу непрямого примусу жодним чином не створює подвійного відшкодування шкоди, від якої кредитор отримав би додаткову вигоду.

Як зазначається у літературі, виключення грошових зобов'язань із сфери застосування «астренту» не відповідає природі цього інституту, який виконує процесуальну функцію покарання, достатню для того, щоб переконати сторону, що програла, не затягувати виконання свого зобов'язання, а не компенсуючу функцію, достатню саму по собі для відшкодування подальших збитків, що виражається у втраті можливості, наприклад, інвестувати належну стягувачу суму та отримати від цього фінансовий прибуток. Так само виключення зі сфери дії «астренту» трудових спорів свідчить про те, що італійська правова система допускає можливість застосування стратегії відмови від виконання на шкоду тій стороні, що очікує певної поведінки, тим самим спотворюючи матеріальне право особи [6]. Однак низка судових рішень вищих інстанцій сформулювала позицію, що накладення штрафу за прострочення платежу допускається для всіх типів постанов, у тому числі щодо виплат матеріального характеру через переслідування санкційної, а не компенсаційної мети, оскільки штраф не має на меті відшкодування шкоди, завданої виконанням рішення, а передбачає покарання боржника.

І хоча астрент має свої переваги, італійська судова система не в повному обсязі використовує можливості даного інституту: в правосвідомості італійського судді судовий розгляд все ще відділений від виконання рішення (як було вказано вище, це проявляється навіть в тому, що контролем за виконанням займається інший суддя). Суддя, який розглядає справу, не має на меті врахувати, як рішення буде виконуватися, оскільки мета судочинства вважається досягнутою винесенням судового рішення, тоді як факультативна стадія примусового виконання з усіма пов'язаними з цим проблемами стане предметом контролю іншого судді [7].

Висновки. Накладення штрафу за італійським цивільним процесуальним законодавством є дискреційним повноваженням судді, не залежить від наявності клопотань від сторони.

З огляду на підстави накладення штрафу можна зробити висновок, що італійське процесуальне законодавство не вказує на зловживання процесуальними правами як на поведінку, за яку сторона напряду піддається матеріальній відповідальності у вигляді фінансової санкції: щоб перешкодити зловживанню процесуальними правами суди вдаються до визнання заяви неприйнятною та інших процесуальних наслідків. Безпосереднє зловживання процесом карається санкцією у вигляді відшкоду-

вання збитків за необачне судове провадження відповідно до ст. 96 ЦПК Італії.

Астрент як захід непрямого примусу виконує санкційну, а не компенсаторну функцію, оскільки спрямований на покарання за невиконання судового рішення та заохочує боржника до його виконання, поєднуючи в собі міру тиску на боржника, необхідну для забезпечення повного виконання. Застосування астрента не передбачає подвійного відшкодування шкоди, від якої кредитор отримав би додаткову вигоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Attuazione della legge 26 novembre 2021, n. 206, recante delega al Governo per l'efficienza del processo civile e per la revisione della disciplina degli strumenti di risoluzione alternativa delle controversie e misure urgenti di razionalizzazione dei procedimenti in materia di diritti delle persone e delle famiglie nonche' in materia di esecuzione forzata. (22G00158) (GU Serie Generale n.243 del 17-10-2022 – Suppl. Ordinario n. 38) : Decreto Legislativo, 10 ottobre 2022, n. 149. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2022/10/17/22G00158/sg>.
2. Campione Francesco. Ordine di esibizione (onerosa) e tutela del terzo. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa*. 2022. № 2. URL: <https://www.judicium.it/wp-content/uploads/2022/02/Campione.pdf>.
3. Romualdi Giuliana. La responsabilità sociale dell'avvocato. Doveri di giustizia e abuso del processo. *Teoria e Storia del Diritto Privato*. Numero Speciale Anno 2022. XV. P. 1–15. URL: https://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/wp-content/uploads/2022/11/2022_NS_Romualdi.pdf.
4. Caracciolo A.; Stamerra F.; Cesario F. Astreintes and Italian Law. *Civil Procedure Review*. 2017. [S. l.], v. 8, n. 2. P. 45–72. URL: <https://civilprocedurereview.com/campa/article/view/150>.
5. Mauro Bove. La misura coercitiva di cui all'art. 614-bis c.p.c. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa*. 29 Aprile 2010. URL: <https://www.judicium.it/wp-content/uploads/saggi/44/bove%20614.bis.pdf>
6. Di Gianpaolo Caruso. La riforma delle misure di coercizione indiretta ex art. 614-bis c.p.c.: spunti comparati con il modello dell'astreinte francese. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa*. 2023. №5. URL: <https://www.judicium.it/wp-content/uploads/2023/05/Caruso.pdf>.
7. Capponi Bruno. Perché in Italia l'astreinte non si ama. *Giustizia insieme*. 20 april 2021. URL: <https://www.giustiziainsieme.it/en/processo-civile/1682-perche-in-italia-l-astreinte-non-si-ama?hitcount=0>.